

tollase juudi religiooni raamesse. Neist peamine oli tema enesemõistmine, s. t. see, kuidas ta nägi oma suhet Jumalaga ja rolli ilmutusloos. See sai ka ajendiks tema konfliktile tollase juutlusega, mis lõppes tema vangistamise ja hukkamisega. Noore kristliku koguduse järgnevad konfliktid juutlusega jätkasid teatud mõttes seda Jeesuse konflikti. Religiooni sotsioloogias on levinud seisukoht, et religioonid tekivad ja kujunevadki läbi konfliktide ning seepärast võib öelda, et esimeste kristlaste konfliktid juutlusega ning hiljem ka Rooma võimudega aitasid kaasa kristliku identiteedi kujunemisele.

Järgmine konverents samal teemal on plaanis korraldada käesoleva aasta sügisel.

Artikkel on kirjutatud ETFi grandi nr. 8665 („Algkristlikku ideoloogiat kujundanud tegurid süinkretistlikus Rooma impeeriumis”) raames.

Jaan Lahe,
Urmas Nõmmik,
Randar Tasmuth

Veel veidi „bojaar” Vassili Rosladinist

Tunas 2012, nr. 3 jutustas Valdur Ohmann Kõrkkülas seisvast, 4. veebruaril 1590 sealsamas hukkunud vene aadlimehe Vassili Rosladini mälestuseks püstitatud kiviristist,¹ tõdedes, et teavet Rosladinist endast on säilinud õige napilt. Nii see on, kuid õnneks saab siinkirjutaja siiski veidi omalt poolt lisada.

Alustame sellest, et Vassili Rosladin polnud selle sõna täpses mõistes ei bojaar ega „Novgorodi bojaar”. Novgorodi bojaare polnud 16. sajandil enam olemaski. Moskoovias oli bojaare, s. t. bojaaride duuma täisliikmeid (olid ka madalamalt koteeritud liikmed – okolnitšid, duuma-aadlikud ja duumadjakid) vaid käputäis, eri ajal mõneteistkümnest mõnekümmeni, ning ei Vassili Rosladin ega keegi tema lähematest sugulastest kuulunud nende sekka. Bojaariks on teda eksitavalt nimetatud seetõttu, et nii siin, Liivimaal, kui ka laiemalt Saksamaal ja Põhjamaades kutsuti toona bojaarideks kõiki Vene aadlikke, kuni nende kõige madalamate kategooriateni välja. Samuti valdavalt õigeusklikus ja slaavi enamusega Leedu suurvürstiriigis tähendaski bojaar just alamaadlikke, šlahta põhjakihti nii jõukuse kui ka ühiskondliku positsiooni poolest.

Vassili Rosladin kuulus siiski küllaltki tuntud Kvašninite suguvõsasse, mille mitmed liikmed (näiteks Ždan Kvašn) olid Liivi sõja ajal juhtivalt tegevad ka siinmail. Sama liignime kasutamise tõttu võib oletada, et ta oli lähedases suguluses Vassili Vassiljevitš Rozladin-Kvašniga, kes oli eri aegadel üsna olulistel vojevoodikohtadel Novgorodis, Sokolis jm. Kuid ka Kirumpääl ja Rakveres ning Liivimaal tegutsenud väliväes; just tema hõivas veebruaris 1560 Tarvastu. Ent isegi tema polnud bojaar ega duuma-aadlikki mitte, vaid „pelgalt” esimese astme aadlik (*dvorjanin pervoj stat'i*), kellena kirjutas 1566. aastal alla ühele Maakogu otsusele. Arvatavasti kuulus meid huvitav Vassili Vladimirovitš (nagu V. Ohmann sedastab tema Aleksei Gippiuse poolt kiviristilt välja loetud isanime) või pigem siiski Leontjevitiš

¹ V. Ohmann. Kõrkküla ehk vene bojaari Vassili Rosladini kivirist. – Tuna 2012, nr. 3, lk. 53–65.

(nagu ta esineb dokumentides) temast järgmisse põlvkonda, polnud mitte tema nõbu, vaid näiteks nõopöeg. Ning oli ühiskondlikult positsioonilt, staatusest igal juhul kõvasti madalamal, sest Vene teenistusraamatutes tema nime ei esine, ehkki neis on sageli loetletud ka näiteks väliarmee polkude ja garnisonide alampealikud, *golova*'d (= kapten, rittmeister). 1570. aastail sattusid Kvašninite suguvõsa mitmed olulisemad liikmed tsaar Ivan Julma viha alla ning hukati, pagendati või pagesid ise piiri taha. Teada on, et näiteks Zolotoi Grigorjevitš Kvašnin põgenes Leetu, kust naasis amnesteerituna tsaar Fjodori valitsusajal. Eelnimetatud Vassili Vassiljevitš Rozladin ilmselt hukati 1572. aastal. Vähemalt kadus ta siis teenistusnimekirjadest ja tema lesk põeti tol aastal ühes Novgorodi kloostris nunnaks. Need suguvõsa liikmed, keda tsaari viha otseselt ei tabanud, kannatasid ikkagi samuti, sest nende staatus langes. Venemaal kehtinud kohajärglussüsteem arvestas ametisemääramisel mitte ainult vastava isiku enda senise teenistuse, teenete ja võimetega, vaid ka tema esivanemate, isa, onude, vendade jt. lähemate sugulaste teenistusega; kui keegi sellest püramiidist välja või järsult allapoole kukkus, varisesid allapoole ka ülejäänud elusolijad. Siiski ei pea paika oletus, et too teine, meid huvitav Vassili samuti juba siis Rootsi võimualale pages.

Vassili Rosladin koos oma vendade Pjotri ja Fjodoriga saabus rootslaste aasta varem vallutatud Narvasse juunis 1582, s. t. üsna Liivi sõja lõpus. Vaid pool aastat varem oli sõlmitud kümneaastane vaherahu Moskoovia ja Rzeczpospolita vahel, kuid sõjategevus venelaste ja rootslaste vahel veel kestis. Pihkva piiramise ajal poolakateleedulaste poolt 1581/82, mis sidus moskoviitide jõude, oli Rootsi ülemjuhataja Liivimaal Pontus De la Gardie hõivanud venelaste käes olnud kantsid Põhja- ja Lääne-Eestis ning kandnud sõjategevuse üle Ingerimaale. Liivi sõja lõpus oli Vene sõjajõudude selgroo, teenistusaadlike teenistusest kõrvalehoidmine ja omavoliline väeosast lahkumine omandanud massilise iseloomu. Sest maa oli katkust, näljahädadest ja opritšnina-aastatest puretud, teenismõisad talupoegadest tühjenenud, majanduslik laos aina süvenes ja sõjalised lüüasaamised järgnesid üksteisele. Sagenenud olid ka ülejooksmised, eriti seoses Eesti- ja Ingerimaa kindluste langemisega, mille kaitsmise eest vastutajad ei söandanud vahel pelus tsaari raevu ja üleüldise hukkamõistu ees kodumaale naasta.

Veel üheks motiiviks võis olla soov säilitada oma nüüd Rootsi võimualale jäänud teenistumõisaid, millele polnud Venemaal samaväärset asendust loota. Arvatavasti tuleb just kõigest sellest, mitte kümmeaastat varem suguvõsa tabanud ebasoosingust otsida ka vendade Rosladinite poolevahetuse põhjusi.

Werner Tawaststjerna võttis ligi sada aastat tagasi oma Rootsi-Vene 25-aastase sõja (1570–1595) kohta kirjutatud põhjaneva uurimuse eraldi peatükis kokku Rootsi arhiivides säilinud andmed rootslaste poolele üle tulnud „bojaaridest”.² Millegipärast pole selles küll juttu nimekaimast desertöörist, tsaari endisest naisevennast vürst Aleksander Tšerkasskist (rahvuselt tšerkess või kabardiin), kes jooksis rootslaste juurde üle 23. jaanuaril 1573 toimunud suure Koluvere lahingu eelõhtul ja venelaste teada rääkis rootslastele paljude vene teenistuslaste pagemisest, niisiis Vene väe madalast moraalist.³ Meie loo seisukohalt pole see siiski oluline.

Vassili ja tema vennad astusid Rootsi teenistusse ja osalesid veel samal aastal augustist oktoobrini De la Gardie poolt ette võetud ja täielikult läbi kukkunud sõjaretkes Novgorodi vallutamiseks. Linnani isegi ei jõutud, ehkki moskoviidid hoidusid suurematest kokkupõrgetest. Palgaks määrati Vassilile 261 ja tema vendadele kummalegi 205 taalrit aastas. Ilmselt said või säilitasid nad ka oma teenistumõisad Ingerimaal (s. t. Novgorodimaa Vadja viiendikus; nimetus *Ingerimaa* oli küll juba olemas, kuid polnud levinud), Koporje lähistel. Aprillis 1583 vahetati need uute läänistuste vastu Hiiumaal. Sellal käisid venelastega juba rahuläbirääkimised, sõjategevus oli seiskunud ja peagi, augustikuus, sõlmitigi kolmeaastane vaherahu.

1577. aasta sügisel oli enam-vähem kõik, mis Hiiumaal veel Rootsi krooni käes oli, jagatud taas kord rahutuks muutunud Harju-Viru ja Läänemaa aadlile selle lojaalsuse tagamiseks või ajutisekski rahustamiseks – mujal polnud neile maad anda, kõik peale Tallinna lähema ümbruse ja Hiiumaa oli Rootsi selleks hetkeks Liivimaal kaotanud. Läänistused olid ajutise iseloomuga, neid muudeti alatasa ning sedamööda, kuidas Rootsi oma valdusi Mandri-Eestis taas laiendas, Harju-, Viru-, Lääne- ja Järvamaa tagasi vallutas, asendati läänistused meretagusel Hiiumaal läänistustega kusagil mujal või võeti kroonile tagasi seoses aadlike kodumõisate tagastamisega.

² W. Tawaststjerna. Pohjoismaiden viisikolmattavuotinen sota. Vuosien 1570 ja 1590 välinen aika. Helsinki, 1918–1920, lk. 668–688. Eestis läänistusi saanud „bojaaride” kohta vt. samas lk. 683–688.

³ Razrjadnaja kniga 1475–1605 gg. Sost. N. G. Savič. Moskva, 1982, t. II. č. II, lk. 325–326.

Nõnda uuesti vabanenud põllumaa ja talupojad aga ei jäänud kroonile – De la Gardie läänistas nad aastail 1583–84 edasi mitmele 1581.–82. aastal Rootsi poolele üle tulnud vene ja tatari teenistustlasele (kolm Rosladinit, kolm venda Baranovit kuuest, üks Nassakin, üks Putilov, keegi Mikita Anissimov Gregorio jt.). Miks neile maad just Hiiumaal anti? Esmalt – mitte ainult Hiiumaal, osa neist said maad ka Läänemaal (sealhulgas säilitasid mõned juba Läänemaa ja Padise piirkonna vallutamisel üle tulnud oma sealsed mõisad, olgu näitena nimetatud vürst Georgi Andomski, keda üks armukade talupoeg küll peagi metsas varitses ja ta maha lasi; võrdluseks veel: Andomski aastapalk oli „bojaaride” seas suurim, 607 taalrit). Teiseks, ega kroonil selliseid vabu valdusi, mille puhul mingeid õiguslikke vaidlusi karta polnud, mujalt suurt leida olnudki, samas kui Hiiumaal polnud enne Liivi sõda erakätes mõisu peaaegu üldse olnud. Ja kolmandaks võidi teadlikult püüda venelasi Moskoovia piirist võimalikult kaugele paigutada, seda enam, et sõlmitud oli kõigest vaherahu.

Vähemalt nimekaim neist Hiiumaale saadetud „bojaaridest” (otseselt bojaar polnud neist loomulikult keegi), just meid praegu huvitav Vassili Rosladin, kellele antud läänistus oli suurim, osutus heaks peremeheks. Lisaks talle Käina vakuses antud 18 adramaale ja 4½ adramaale Orjaku vakuses asustas ja haris ta lühikese ajaga üles veel 2½ adramaad Käinas ja 2 Orjakus.⁴

1585. aastal toimusid mitmes vóorus läbirääkimised Moskooviaga vaherahu pikendamiseks. Rosladinid olid neis nähtavasti kuidagimoodi tegevad, tõenäoliselt osalt tõlkide, osalt n.-ö. ekspertidena. Vassili kuulus ka komisjoni, mis saadeti reguleerima olusid samuti äsja Moskoovialt vallutatud Käkisalme läänis. Ent juba sama aasta sügisel lasi De la Gardie Eestimaa asehalduri Gustav Oxenstierna kaudu Tallinnas ja Padisel salaja jälgida „Rosladini venda”, niisiis Fjodorit või Pjotri. Oxenstierna suhtus „bojaaridesse” umbusuga. Kirjas kuningas Johan III-le 25. juunist 1587 kaebas ta, et Hiiumaa ja Padise lossilääni parimad talud on ilmaaegu venelastele antud, mistõttu Tallinnal (Toompea lossil?) on puudus nii toiduainetest kui ka töökätest.

Ka järgmine asehaldur Gustav Banér oli „bojaaride” suhtes skeptiline. Aprillis 1589 kirjutas ta kuningale, et ei suuda mõista, mis kasu võiks riigil olla Vassili Rosladinist jt. venelastest

Hiiumaal. Ta polnud neis märganud midagi peale üleliigse uhkuse ja tõrkuse ega olnud kindel, kas neile üldse loota saab. Banér soovitas nad mujale asustada, seda enam, et osa nende maadest vajati Hiiumaal rajada kavatsatud kuningliku soolakeedukojade jaoks (s. t. selle küttepude ja tööjõuga varustamiseks ning meistrite elatise tagamiseks). Kuninga alles sügisel saabunud nõustumist ära ootamata asus ta kohe asja kallale. 1. juunil andis ta kuningale teada, et ongi juba Hiiumaal tehtud läänistused kroonile tagasi võtnud. Rosladinid palusid nüüd, et neid mingil juhul ei saadetak tagasi Koporje või Jami (Jamburg, Kingissepp) lossiläänidesse Ingerimaal, kus nad võiksid piiri läheduse tõttu langeda moskoviitide kättemaksu ohvriks. Jami lähistel oli Johan III neile 1587. aastal andnud juba lisaläänistusi, nii et oht oli olemas. Vassili käis ka isiklikult kuninga jutul ära ning saavutaski, et Rosladinid said kompensatsiooni Läänemaal, ehkki enamik teisi Hiiumaa „bojaare” saadeti siiski Ingerisse. Eestimaa rüütelkonnas juurdusid neist seetõttu hiljem ainult Baranovid ja Nassakinid.

Kuna Vassili peagi hukkus, ei jõudnud ta nähtavasti taas alanud sõjas oma uusi valdusi Läänemaal (Lihula lossiläänis, antud talle ja ühele tema vennale, ilmselt Pjotrile) õieti ülegi võtta. Mingeid teateid pole järgnevalt ka tema vennast Fjodorist. Kuid Väike-Rõude (ikka Lihula lossiläänis) mõisnik Pjotr Rosladin oli teenistuses läbi kogu vaheaegadega 1590–1595 kestnud Vene-Rootsi jätkusõja ja tegi nähtavasti ka karjääri, sest teda on dokumentides nimetatud ooberstleitnandi ja isegi ooberstina, mis omakorda võiks tähendada, et ta juhatas omasugustest vene-tatari läänimeestest ja nende meestest koosnenud väesalka. Pjotr oli abielus Anna Nassakinaga, kuid abielu oli ilmselt lastetu, sest abikaasad adopteerisid ühe Rootsis sündinud poisi. Too, Fritz Petrovitš Rosladin, eluaastad 1600–1628, oli Rootsi sekku-des Kolmekümneaastasessse sõtta oma noorusele vaatamata tõusnud juba Norrlandi suurrügemendi ooberstiks ning võetud vastu otseselt Rootsi aadelkonda, rüütlimajja. Ta langes Stralsundi kaitsmisel Wallensteini juhitud keiserliku armee vastu. Fritzu kaks tütart abielust Christina Possega läksid hiljem mehele silmapaistvatele Rootsi-Soome suurnikele. Rosladinite lugu Eestis ja Rootsi riigis sai temaga siiski läbi.

Andres Adamson

⁴ Die Revision vom Jahre 1586 und die Befragung vom Jahre 1589. Ein Beitrag zur Gütergeschichte Estlands von Paul Frhr. von Ungern-Sternberg. – Beiträge zur Kunde Ehst-, Liv- und Kurlands. Bd. VIII. Heft 1–2, lk. 132.